

na televizní obrazovce zvířata v rozmanitých přírodopisných seriálech. Jednou za nepřítomnosti majitelů vyhrabal s velkým úsilím, které skončilo naprostým vyčerpáním, velmi značnou díru do zdi za televizorem, pravděpodobně proto, aby zjistil, odkud že všechna ta zvířata přicházejí (a zde je kámen úrazu: antropomorfní projekce – třeba si jenom tak instinktivně brousil drápy...). Na každý pád se od této příhody už nikdy na obrazovku nepodíval a sebelákavější televizní zvěř jako by neviděl.

Takovéto a podobné momenty by v sebrané formě naplnily řadu svazků, jsou ovšem většinou takto singulární. Jak výstižně říká jeden z našich etologů: za přesně definovaných podmínek se pokusný živočich chová přesně tak, jak mu právě napadne...

ROZUM A INSTINKT

Počiny zvířat, vedoucí k tomu, co jim prospívá, a vyhybající se tomu, co jim škodí, vysvětlovali už antičtí myslitelé působením zvířatům implementovaného neodolatelného vnitřního puzení, řec. *hormé*, lat. *instinctus* (od *instinguere*, dráždit, popohánět). Zde vlastně celá nauka o instinktech a jejich odlišení a protivo-postavení vůči rozumu začíná. Při bližším pohledu se pochopitelně ukáže, že celá záležitost není tak jednoduchá, jak by se od zeleného stolu jevila. Je zajiště mimo všechnu pochybnost, že například spřádání kokonu housenkou martináčka habrového (*Eudia pavonid*), úkon prováděný jen jedinkrát v životě a pro zdárné přežívání kukly klíčové důležitý, je svou povahou učebnicově mování kukly klíčové důležitý, je svou povahou učebnicově instinktivní – housenka bez jakéhokoli učení a instruktáže upřede nejen krásný zámotek, ale jeho hlavní konec má i podobu obrácené vrše, takže vyhlíhlý motýl může snadno ven, ale eventuelní predátor ne dovnitř. Pro přírodní teology minulých staletí předstávalo její jednání krásný příklad prozíravosti a moudrosti, které Všemohoucí vložil i do nejmenších ze svých malíčků. I klasická pozorování Fabrova (1879–1909) se obírají převážně takovými hmyzími aktivitami. Podobně třeba stěhovavý pták,

kteří sám bez dopomoci svých soukmenovců najde cestu do zimoviště tisíce kilometrů vzdáleného. Obecně vzato platí, že čím kratší dobu živočich žije, tím více u něj převládají vrozené typy chování nad naučenými – jepice si po svém vyhlnutí naprosto nemůže dovolit udělat nějakou chybu, všechny její instinkty jsou „pevně zadržované“, bez zřetelných stupňů volnosti. Dlouho žijící vrána má oproti třeba pěníci více prostoru ke kultivování „zkoušenosti se světem“ a člověk představuje ve fragmentarizaci instinktivní vybavy a uvolnění prostoru pro učení mezi živočichy naprostý vrchol (z toho pravidla jsou pochopitelně výjimky: hlemýžď zahradní se podobá netopýřovi jak svou tělesnou hmotností, tak dosahovaným věkem, v možnosti učení však zůstává daleko za ním – rozumné srovnání je ostatně jen v rámci jedné systematické skupiny). Další potíž je v tom, že i vrozené mody chování je třeba rozvíjet a upevňovat praxí: holubi sice začínají létat „instinktivně“, bez přímého učení, první pokusy jsou však velmi nesmělé a zejména odhadování vzdáleností se musejí učit (také se slétáním musí začít v přiměřeném věku, dojde-li k zanedbání, jsou výsledky stejně tristní jako u dětí, které byly izolovány v době vývoje řeči). Obecně se podceňuje ta složka učení, kterou živočich provádí sám, bez napodobení, neřku-li instruktáže jiných: snovač sice má vrozeno vázání až sedmi různých typů uzlů, ale než se mu první hnízdo jakžtakž podaří, trvá to dlouho: po všimneme si jen, kolik set nebo možná tisíc hodin věnuje lidský kojenec tréninku souhry ruky a oka rozmanitými drobnými manipulacemi, většinou sám a sám. Z tohoto hlediska by bylo možno klidně říci, že lidská schopnost naučit se řeči je „instinktivní“ (na rozdíl třeba od psaní, typického produktu učení a drezúry), citíme ale, že tady se už pojem „instinktu“ jako vrozeného jednání vyprazdňuje – vrozená už je jen forma, ne konkrétní obsah, a celý fenomén je nesmírně komplexní. Jen zřídka probíhá instinktivní jednání zcela rigidně, bez jakéhokoli ohledu na okolnosti: občas se něco takového vidí i tam, kde bychom to nečekali – pohled na bukače, který ve zcela prázdné kleci předvádí před člověkem za lehkého vlnění svůj kolmo vztyčený maskovací postoj, smyslný